

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
GIUSEPPE TESAURO
της 20ής Μαΐου 1992 *

*Κύριε Πρόεδρε,
Κύριοι δικαστές,*

1. Το πρόβλημα που τίθεται με την υπό κρίση υπόθεση είναι συγχρόνως απλό, όσον αφορά τη διατύπωσή του, και λεπτό, όσον αφορά τη σημασία του. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο καλείται να αποφανθεί αν το κοινοτικό δίκαιο απονέμει δικαίωμα διαμονής στον υπήκοο τρίτου κράτους ο οποίος είναι σύζυγος κοινοτικού υπηκόου, όταν ο τελευταίος επιστρέφει στη χώρα του για να ασκήσει εκεί επαγγελματική δραστηριότητα αφού προηγουμένως εργάστηκε σε άλλο κράτος μέλος.

2. Το ιστορικό της διαφοράς μπορεί να συνοψιστεί ως εξής. Τον Οκτώβριο του 1982 ο Surinder Singh, ινδικής ιθαγενείας, συνήψε γάμο, στο Ηνωμένο Βασίλειο, με την Purewal, Βρετανίδα υπήκοο. Από τον Φεβρουάριο του 1983 μέχρι τα τέλη του 1985 οι δύο σύζυγοι διέμεναν στη Γερμανία όπου άσκησαν έμμισθη επαγγελματική δραστηριότητα.

Όταν στη συνέχεια οι δύο σύζυγοι επέστρεψαν στο Ηνωμένο Βασίλειο για να εκμεταλλευθούν ένα κατάστημα, ο Singh έλαβε καταρχάς προσωρινή άδεια διαμονής που του χορηγήθηκε κατ' εφαρμογή του νόμου περί εργασίας αλλοδαπών στη συνέχεια, τον Οκτώβριο του 1986, η ισχύς της άδειας αυτής παρατάθηκε για δώδεκα μήνες.

Ωστόσο, μετά την έκδοση προσωρινής απόφασης περί διαζυγίου του, τον Ιούλιο του 1987,

ως ημερομηνία λήξεως της ισχύος της άδειας του ορίστηκε η 5η Σεπτεμβρίου 1987.

Τον Δεκέμβριο του 1988 ο Secretary of State for the Home Department εξέδωσε, κατ' εφαρμογή του άρθρου 3 του νόμου περί εργασίας αλλοδαπών, απόφαση περί απελάσεως του Singh, για τον λόγο ότι αυτός είχε παραμείνει στο βρετανικό έδαφος πέραν της περιόδου που κάλυπτε η άδεια.

Η προσφυγή που άσκησε ο Singh κατά της αποφάσεως αυτής ενώπιον του adjudicator απορρίφθηκε με απόφαση της 3ης Μαρτίου 1989.

Τον Αύγουστο του 1989, το Immigration Appeal Tribunal έκανε δεκτή την έφεσή του κατά της αποφάσεως αυτής δεχόμενο ότι, υπό την επιφύλαξη αποδεδειγμένης καταστρατηγήσεως της εθνικής νομοθεσίας, ο προσφεύγων μπορούσε να επικαλεστεί δικαίωμα διαμονής στο Ηνωμένο Βασίλειο βάσει του κοινοτικού δικαίου.

Κατά της αποφάσεως αυτής, ο Secretary of State for the Home Department ζήτησε judicial review ενώπιον του High Court of Justice, το οποίο, στη συνέχεια, υπέβαλε στο Δικαστήριο προδικαστικό ερώτημα σχετικά με το ζήτημα αν, όταν μια έγγαμη γυναίκα, υπήκοος κράτους μέλους, έχει ασκήσει τα δικαιώματα που της απονέμει η Συνθήκη σε άλλο κράτος μέλος όπου και εργάζεται, εισέρχεται και διαμένει

* Γλώσσα του πρωτοτύπου: η ιταλική.

μαζί με τον σύζυγό της στο κράτος μέλος του οποίου είναι υπήκοος προκειμένου να ασκήσει εντός αυτού εμπορική δραστηριότητα, επιτρέπουν το άρθρο 52 της Συνθήκης καθώς και η οδηγία 73/148/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Μαΐου 1973, περί καταργήσεως των περιορισμών στη διακίνηση και στη διαμονή των υπηκόων των κρατών μελών στο εσωτερικό της Κοινότητας στον τομέα της εγκαταστάσεως και της παροχής υπηρεσιών¹, στον σύζυγό της (ο οποίος δεν είναι κοινοτικός υπήκοος) να εισέλθει και να διαμείνει σ' αυτό το κράτος μέλος μαζί με τη σύζυγό του.

3. Θα ήθελα ευθύς εξαρχής να διευκρινίσω ότι ουδεμία έχω αμφιβολία, προκειμένου περί της εφαρμογής των σχετικών διατάξεων του κοινοτικού δικαίου, ως προς την ιδιότητα του Singh ως συζύγου κατά τον χρόνο της λήψεως του μέτρου απελάσεως.

Πράγματι, όπως ισχυρίζεται ο Singh, χωρίς να διαψεύδεται επί του σημείου αυτού από τη Βρετανική Κυβέρνηση, και όπως φαίνεται να το δέχεται, τουλάχιστον σιωπηρώς, το αιτούν δικαστήριο, η απόφαση περί διαζυγίου που εκδόθηκε τον Ιούλιο του 1987 δεν μπορούσε, δεδομένου του προσωρινού της χαρακτήρα, να θίξει την ιδιότητά του ως συζύγου· εξάλλου, αναφορικά με το άρθρο 10 του κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68 του Συμβουλίου, της 15ης Οκτωβρίου 1968, περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων στο εσωτερικό της Κοινότητας², όπου ρυθμίζεται το δικαίωμα που έχει ο σύζυγος μισθωτού να μπορεί να εγκαθίσταται μαζί με τον μισθωτό αυτόν, το Δικαστήριο έχει διευκρινίσει ότι ο συζυγικός δεσμός δεν μπορεί να θεωρηθεί λυμένος εφόσον δεν έχει λυθεί από την αρμόδια αρχή και ότι αυτό δεν συμβαίνει με τους συζύγους που ζουν απλώς χωριστά, ακόμα και όταν έχουν την πρόθεση να διαζευχθούν αργότερα³.

4. Πριν εισέλθω στην εξέταση της ουσίας του υποβληθέντος ερωτήματος, νομίζω ότι είναι ανάγκη να προσδιορισθεί αν οι περιστάσεις της υπό κρίση υποθέσεως επιτρέπουν να θεωρηθεί ότι, ενόψει της νομολογίας του Δικαστηρίου, πρόκειται για καθαρά εσωτερική κατάσταση, όπου δεν είναι δυνατή η επίκληση του κοινοτικού δικαίου.

Το Δικαστήριο είχε ήδη την ευκαιρία, σε διάφορες περιπτώσεις, να διευκρινίσει την έννοια της καθαρώς εσωτερικής καταστάσεως και να οριοθετήσει το πεδίο που μια τέτοια κατάσταση καλύπτει. Ειδικότερα, στην απόφαση Saunders⁴ το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η εφαρμογή από μια αρχή κράτους μέλους σε εργαζόμενο υπήκοο του ίδιου αυτού κράτους μέτρων στερητικών ή περιοριστικών της ελευθερίας του ενδιαιφερομένου να κυκλοφορεί στο έδαφος του εν λόγω κράτους ως ποινική κύρωση προβλεπόμενη από τον εθνικό νόμο λόγω πράξεων που τελέσθηκαν στο έδαφος αυτού του κράτους αποτελεί καθαρά εσωτερική υπόθεση, ξένη προς τον τομέα εφαρμογής των κανόνων της Συνθήκης στον τομέα της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων.

Αργότερα, με την απόφασή του Morson και Jhanjan⁵, το Δικαστήριο, αφού υπενθύμισε ότι οι διατάξεις της Συνθήκης οι σχετικές με την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων και η κανονιστική ρύθμιση που θεσπίστηκε για την εκτέλεσή τους δεν εφαρμόζονται σε καταστάσεις που δεν έχουν κανένα συνδετικό στοιχείο με οποιαδήποτε από τις καταστάσεις που προβλέπει το κοινοτικό δίκαιο, διευκρίνισε ότι το κοινοτικό δίκαιο δεν απαγορεύει σε κράτος μέλος να μην επιτρέψει την είσοδο ή την παραμονή στο έδαφός του ενός μέλους της οικογενείας εργαζομένου, κατά την έννοια του άρθρου 10 του κανονισμού 1612/68, απασχολούμενου στο έδαφος του κράτους αυτού ο οποίος δεν ήσκησε ποτέ το δικαίωμα ελεύ-

1 — ΕΕ ειδ. έκδ. 06/001, σ. 144.

2 — ΕΕ ειδ. έκδ. 05/001, σ. 33.

3 — Απόφαση της 13ης Φεβρουαρίου 1985, 267/83, Diatta (Συλλογή 1985, σ. 567, σκέψη 20).

4 — Απόφαση της 28ης Μαρτίου 1979, 175/78 (Raccolta 1979, σ. 1129, σκέψη 12).

5 — Απόφαση της 27ης Οκτωβρίου 1982, 35/82 και 36/82 (Συλλογή 1982, σ. 3723, σκέψεις 16 και 18).

θερης κυκλοφορίας στο εσωτερικό της Κοινότητας, όταν ο εργαζόμενος αυτός έχει την ιθαγένεια του εν λόγω κράτους, το δε μέλος της οικογενείας του την ιθαγένεια τρίτης χώρας.

Ομοίως, με την απόφασή του Moser⁶ το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το άρθρο 48 της Συνθήκης δεν εφαρμόζεται σε καθαρά εσωτερικές καταστάσεις των κρατών μελών, όπως η περίπτωση υπηκόου κράτους μέλους που ποτέ δεν είχε την κατοικία του ούτε εργάστηκε σε άλλο κράτος μέλος — κρίση που επαναλήφθηκε μεταγενέστερα στην απόφαση Ιορίο⁷, κατά τον ίδιο δε τρόπο αποφάνθηκε, βάσει άλλων διατάξεων της Συνθήκης ή του παραγώγου δικαίου, στις υποθέσεις Gauchard⁸, Zaoui⁹, Bekaert¹⁰, Nino¹¹ και Dzodzi¹².

5. Στις προαναφερθείσες υποθέσεις, τα πρόσωπα που πρόεβλαν, στην ίδια τους τη χώρα, δικαιώματα αντλούμενα από την κοινοτική νομοθεσία δεν είχαν στην πραγματικότητα ασκήσει επαγγελματικές ή εκπαιδευτικές δραστηριότητες σε άλλα κράτη μέλη και ήταν επομένως καταφανές ότι, ενόψει της ανυπαρξίας οποιουδήποτε συνδεδειγμένου στοιχείου με το κοινοτικό δίκαιο, οι καταστάσεις τους δεν μπορούσαν να υπαχθούν στο πεδίο εφαρμογής της Συνθήκης.

Εξάλλου, είναι βεβαίως αληθές ότι, όπως ορθώς επισήμανε και η Επιτροπή, η απλή άσκηση του δικαιώματος της ελεύθερης κυκλοφορίας στο εσωτερικό της Κοινότητας δεν αρκεί, από μόνη της, για να δοθεί σε μια συ-

γκεκριμένη κατάσταση ο χαρακτήρας καταστάσεως που εμπίπτει στο κοινοτικό δίκαιο και ότι απαιτείται, αντιθέτως, ένα συνδεδειγμένο στοιχείο μεταξύ της ασκήσεως της ελεύθερης κυκλοφορίας και του προβαλλομένου από τον ιδιώτη δικαιώματος.

Παραδείγματος χάρι, αν ο γάμος των Singh είχε γίνει μετά την επιστροφή τους στο Ηνωμένο Βασίλειο, δεν θα υφίστατο, προφανώς, κανένας λογικός σύνδεσμος μεταξύ της ασκήσεως του δικαιώματος της ελεύθερης κυκλοφορίας και του δικαιώματος διαμονής που προβάλλει ο σύζυγος του εργαζομένου κοινοτικού υπηκόου.

Αν αντιθέτως, όπως άλλωστε συμβαίνει και εν προκειμένω, το δικαίωμα της ελεύθερης κυκλοφορίας ασκήθηκε μετά τον γάμο και εφόσον οι ενδιαφερόμενοι έκαναν χρήση των δικαιωμάτων που απορρέουν από τη σχετική με την ελεύθερη κυκλοφορία κοινοτική νομοθεσία, δυσχερώς μπορεί να προβληθεί ο ισχυρισμός ότι το πρόβλημα σχετικά με το αν ένα πρόσωπο μπορεί να συνεχίσει να απολαύει των εν λόγω δικαιωμάτων στην ίδια του τη χώρα είναι πρόβλημα άσχετο προς το κοινοτικό δίκαιο και ότι η κατάσταση είναι καθαρώς εσωτερικής φύσεως. Είναι δε ακόμη πιο δύσκολο να υποστηριχθεί ότι η κοινοτική νομοθεσία διευκολύνει το δικαίωμα ενός κοινοτικού εργαζομένου να εγκαθίσταται σε άλλα κράτη μέλη ενώ δεν συμβαίνει το ίδιο και όσον αφορά το δικαίωμά του επανεγκαταστάσεως στην ίδια του τη χώρα.

6 — Απόφαση της 28ης Ιουνίου 1984, 180/83 (Συλλογή 1984, σ. 2539, σκέψη 20).

7 — Απόφαση της 23ης Ιανουαρίου 1986, 298/84 (Συλλογή 1986, σ. 247, σκέψη 17).

8 — Απόφαση της 8ης Δεκεμβρίου 1987, 20/87 (Συλλογή 1987, σ. 4879, σκέψη 13).

9 — Απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 1987, 147/87 (Συλλογή 1987, σ. 5511, σκέψη 16).

10 — Απόφαση της 20ης Απριλίου 1988, 204/87 (Συλλογή 1988, σ. 2029, σκέψη 13).

11 — Απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 1990, C-54/88, C-91/88 και C-14/89 (Συλλογή 1990, σ. 1-3537, σκέψεις 10 και 11).

12 — Απόφαση της 18ης Οκτωβρίου 1990, C-297/88 και C-197/89 (Συλλογή 1990, σ. 1-3763, σκέψεις 23 και 24).

6. Επομένως, αν, όπως νομίζω, η υπό κρίση υπόθεση δεν είναι δυνατό να θεωρηθεί απλώς ως μια καθαρώς εσωτερική κατάσταση, πρέπει να εξεταστούν οι διατάξεις του κοινοτικού δικαίου που μπορεί να επικαλεστεί ο Singh, δηλαδή, λαμβανομένου υπόψη του γεγονότος ότι η σύζυγός του μετέβη στο Ηνωμένο Βασίλειο για να ασκήσει εκεί μη έμμοστη δραστηριότητα, το άρθρο 52 της Συνθήκης και το άρθρο 1 της οδηγίας 73/148/ΕΟΚ του Συμ-

βουλίου, της 21ης Μαΐου 1973, περί καταργήσεως των περιορισμών στη διακίνηση και στη διαμονή των υπηκόων των κρατών μελών στο εσωτερικό της Κοινότητας στον τομέα της εγκαταστάσεως και της παροχής υπηρεσιών.

Ως γνωστό, το άρθρο 52 ορίζει, αφενός, ότι, στο πλαίσιο των διατάξεων της Συνθήκης που έπονται του άρθρου αυτού, οι περιορισμοί της ελευθερίας εγκαταστάσεως των υπηκόων ενός κράτους μέλους στην επικράτεια άλλου κράτους μέλους καταργούνται προοδευτικώς κατά τη διάρκεια της μεταβατικής περιόδου και, αφετέρου, ότι η ελευθερία εγκαταστάσεως περιλαμβάνει την ανάληψη και την άσκηση μη μισθωτών δραστηριοτήτων σύμφωνα με τις προϋποθέσεις που ορίζονται από τη νομοθεσία της χώρας εγκαταστάσεως για τους δικούς της υπηκόους.

Είναι επίσης γνωστό ότι το Δικαστήριο έχει επανειλημμένως αποφανθεί ότι είναι δυνατή η επίκληση, τουλάχιστον σε ορισμένες συγκεκριμένες περιπτώσεις, του άρθρου 52 από τους υπηκόους κράτους μέλους στην ίδια τους τη χώρα καταγωγής, διευκρινίζοντας ότι, καίτοι είναι αληθές ότι οι διατάξεις της Συνθήκης σχετικά με την εγκατάσταση και την παροχή υπηρεσιών δεν μπορούν να εφαρμόζονται σε καθαρώς εσωτερικές καταστάσεις κράτους μέλους, γεγονός πάντως είναι ότι η αναφορά, που κάνει το άρθρο 52, στους « υπηκόους ενός κράτους μέλους » που επιθυμούν να εγκατασταθούν « στην επικράτεια άλλου κράτους μέλους » δεν μπορεί να ερμηνευθεί κατά τρόπον ώστε να αποκλείονται από τις ευεργετικές διατάξεις του κοινοτικού δικαίου οι ίδιοι οι υπήκοοι του συγκεκριμένου κράτους μέλους λόγω του ότι αυτοί, επειδή είχαν τη συνήθη διαμονή τους στο έδαφος άλλου κράτους μέλους και απέκτησαν εκεί επαγγελματικά προσόντα που αναγνωρίζονται από τις διατάξεις του κοινοτικού δικαίου, βρίσκονται, έναντι του κράτους καταγωγής τους, σε κατάσταση παρόμοια με αυτήν όλων όσοι απο-

λαύουν των δικαιωμάτων και ελευθεριών που εξασφαλίζει η Συνθήκη¹³.

Εξάλλου, με τις αποφάσεις του Stanton¹⁴ και Daily Mail¹⁵, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι είναι αντίθετη προς το άρθρο 52 της Συνθήκης μια ρύθμιση που έχει ως αποτέλεσμα να δυσχεραίνεται η άσκηση επαγγελματικών δραστηριοτήτων σε άλλο κράτος μέλος.

7. Από τη νομολογία αυτή προκύπτει, σύμφωνα με την κρίση του Δικαστηρίου, ότι τόσο η περίπτωση των εργαζομένων κράτους μέλους που έχουν αποκτήσει δικαιώματα αναγνωριζόμενα από την κοινοτική νομοθεσία εντός άλλων χωρών και επιθυμούν να κάνουν χρήση των δικαιωμάτων αυτών στην ίδια τους τη χώρα καταγωγής όσο και η περίπτωση των εθνικών νομοθεσιών που οι ίδιες κολάζουν την άσκηση του δικαιώματος της ελεύθερης κυκλοφορίας αποτελούν καταστάσεις εμπίπτουσες στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 52.

Ωστόσο, όσον αφορά την υπό κρίση περίπτωση, θα μπορούσε να αντιταχθεί ότι το δικαίωμα που απέκτησε ο Singh στη Γερμανία βάσει της κοινοτικής νομοθεσίας συνίσταται απλώς στο δικαίωμα να διαμένει στη χώρα αυτή ως σύζυγος κοινοτικού εργαζομένου και ότι, εξάλλου, η εφαρμογή της βρετανικής νομοθεσίας περί εργασίας αλλοδαπών δεν είχε ως αποτέλεσμα να δυσχεραθεί η άσκηση, από τη Singh, της επαγγελματικής της δραστηριότητας σε άλλο κράτος μέλος. Με άλλα λόγια,

13 — Απόφαση της 7ης Φεβρουαρίου 1979, 115/75, Knoors (Raccolta 1979, σ. 399, σκέψη 24). Υπό το ίδιο πνεύμα, βλ. τις αποφάσεις της 6ης Οκτωβρίου 1981, 246/80, Broekmeulen (Συλλογή 1981, σ. 2311, σκέψη 20) της 19ης Ιανουαρίου 1988, 292/86, Gullung (Συλλογή 1988, σ. 111, σκέψη 12), και της 3ης Οκτωβρίου 1990, C-61/89, Boucheouha (Συλλογή 1990, σ. 1-3551, σκέψη 13).

14 — Απόφαση της 7ης Ιουλίου 1988, 143/87 (Συλλογή 1988, σ. 3877, σκέψη 14).

15 — Απόφαση της 27ης Σεπτεμβρίου 1988, 81/87 (Συλλογή 1988, σ. 5483, σκέψη 16).

οι δύο σύζυγοι δεν βρίσκονται, λόγω του ότι άσκησαν το δικαίωμά τους ελεύθερης κυκλοφορίας, σε θέση λιγότερο ευνοϊκή από αυτήν αναλόγου ζεύγους το οποίο ουδέποτε εργάστηκε σε άλλο κράτος μέλος.

8. Εντούτοις, όσον αφορά τις πρώτες αυτές αντιρρήσεις, είναι δυνατό να προβληθούν κάποιες αντιρρήσεις, εφόσον είναι ανάγκη, θεωρητικάς, να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι ο Singh είχε, κατ' εφαρμογή της βρετανικής νομοθεσίας, τη δυνατότητα αν η σύζυγός του δεν είχε ασκήσει το δικαίωμα της ελεύθερης κυκλοφορίας να λάβει απεριόριστου χρόνου άδεια διαμονής ή να πολιτογραφηθεί.

Συγκεκριμένα, αν το εθνικό δικαστήριο επρόκειτο, υπό το φως της εξετάσεως των ασκουσών επιρροή διατάξεων της βρετανικής νομοθεσίας, να κρίνει, όπως υποστήριξε κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση ο καθού της κύριας δίκης, ότι η διαμονή στη Γερμανία στέρησε τον σύζυγο της Singh από τη δυνατότητα να αποκτήσει, ύστερα από ορισμένο διάστημα, το δικαίωμα να λάβει, στο Ηνωμένο Βασίλειο, απεριόριστου χρόνου άδεια διαμονής, πράγμα που θα είχε συμβεί αν το ζεύγος είχε παραμείνει στο Ηνωμένο Βασίλειο, είναι προφανές ότι τίθεται το πρόβλημα του συμβιβαστού με το κοινοτικό δίκαιο μιας εθνικής διατάξεως η οποία κολάζει, κατ' ουσίαν, την άσκηση του δικαιώματος της ελεύθερης κυκλοφορίας.

9. Και δεν είναι μόνο αυτό. Ακόμα και πέραν αυτού του ενδεχομένου, νομίζω ότι μπορεί να υποστηριχθεί, βάσει της προαναφερθείσας νομολογίας του Δικαστηρίου, ότι η σχετική με την ελεύθερη κυκλοφορία κοινοτική νομοθεσία πρέπει να εφαρμόζεται κάθε φορά που ένας υπήκοος κράτους μέλους βρίσκεται, σε σχέση με την ίδια του τη χώρα καταγωγής, σε κατάσταση ανάλογη προς αυτήν όλων των άλλων

δικαιούχων των δικαιωμάτων και ελευθεριών που διασφαλίζονται από τη Συνθήκη ή το παράγωγο δίκαιο.

Πρέπει επομένως, κατά τη γνώμη μου, να ελεγχθεί συγκεκριμένα ποια είναι τα δικαιώματα που παρέχονται από την κοινοτική νομοθεσία στους υπηκόους των κρατών μελών που επιθυμούν να ασκήσουν το δικαίωμά τους εγκαταστάσεως και ποια είναι η ratio legis και το περιεχόμενο των δικαιωμάτων αυτών.

10. Όπως καταφαίνεται και από την πρώτη της αιτιολογική σκέψη, η οδηγία 73/148 σκοπεύει στην κατάργηση των «περιορισμών διακινήσεως και διαμονής στο εσωτερικό της Κοινότητας των υπηκόων των κρατών μελών που επιθυμούν να εγκατασταθούν σε οποιοδήποτε από τα κράτη» (η υπογράμμιση δική μου).

Προς επίτευξη αυτού του στόχου, η οδηγία επιβάλλει, ειδικότερα, στα κράτη μέλη να δέχονται στο έδαφός τους, με απλή επίδειξη δελτίου ταυτότητας ή διαβατηρίου εν ισχύ, τους κοινοτικούς υπηκόους που επιθυμούν να εγκατασταθούν εκεί προκειμένου να ασκήσουν μη έμμοιστη δραστηριότητα (άρθρο 3), να τους αναγνωρίζουν δικαίωμα μόνιμης διαμονής (άρθρο 4) και να επιτρέπουν στους δικούς τους υπηκόους να εγκαταλείπουν το έδαφός τους με απλή επίδειξη δελτίου ταυτότητας ή διαβατηρίου εν ισχύ (άρθρο 2).

Σύμφωνα με το άρθρο 1, τα κράτη μέλη οφείλουν κυρίως να καταργήσουν, υπό τους όρους που προβλέπονται στην οδηγία, τους περιορισμούς στη διακίνηση και στη διαμονή των υπηκόων κράτους μέλους που είναι εγκατεστη-

μένοι ή επιθυμούν να εγκατασταθούν σε άλλο κράτος μέλος προκειμένου να ασκήσουν εκεί μη έμμοιστη δραστηριότητα καθώς και των συζύγων τους, ανεξαρτήτως ιθαγενείας (η υπογράμμιση δική μου).

Το δικαίωμα αυτό, που παρέχεται στους συζύγους, είναι κατά κάποιο τρόπο απότοκο του δικαιώματος εγκαταστάσεως που προβλέπεται υπέρ του κοινοτικού εργαζομένου και αποσκοπεί προφανώς στην κατάργηση των εμποδίων στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων που απορρέουν από την αδυναμία ή τη δυσχέρεια μετακινήσεως κάθε μέλους της οικογενείας.

11. Είναι βεβαίως ακριβές ότι το δικαίωμα διαμονής έχει διατυπωθεί από τον κοινοτικό νομοθέτη ως το δικαίωμα των υπηκόων κρατών μελών να εγκαθίστανται σε άλλο κράτος μέλος. Ωστόσο, η χρησιμοποιηθείσα διατύπωση εξηγείται από το γεγονός ότι είναι προφανές ότι τα διάφορα κράτη μέλη δεν αρνούνται στους δικούς τους υπηκόους την είσοδο και διαμονή στο έδαφός τους.

Επομένως, το γράμμα της οικείας διατάξεως δεν επιτρέπει να συναχθεί ότι τα μέλη της οικογενείας ενός εγκατεστημένου σε κράτος μέλος εργαζομένου δεν μπορούν να επικαλεστούν τα δικαιώματα που τους παρέχει η οδηγία σε περίπτωση που ο εν λόγω εργαζόμενος επιστρέψει στη δική του χώρα.

Εξάλλου, παρόμοια ερμηνεία ελάχιστα θα ήταν σύμφωνη προς τις απαιτήσεις που απορρέουν από την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων, την ελευθερία εγκαταστάσεως και παροχής υπηρεσιών, ελευθερίες που διασφαλίζονται από τα άρθρα 3, στοιχείο γ', 48, 52 και 59 της Συνθήκης, εφόσον στην πράξη ο υπήκοος κράτους μέλους της Κοινότητας που

είναι εγκατεστημένος σε άλλο κράτος μέλος θα μπορούσε ευχερώς να μετακινηθεί, για επαγγελματικούς σκοπούς, προς οποιοδήποτε άλλο κράτος μέλος εκτός από το δικό του.

12. Είναι εξάλλου σαφές ότι πρόκειται, στην πράξη, για σπανιότατες περιπτώσεις, δοθέντος ότι είναι αναμφισβήτητο ότι τα κράτη μέλη δεν αντιτίθενται γενικώς στη διαμονή των μελών της οικογενείας των δικών τους υπηκόων εκτός, φυσικά, αν υφίσταται υπόνοια καταστρατηγήσεως της σχετικής με την εργασία αλλοδαπών νομοθεσίας.

Γεγονός είναι πάντως ότι το πρόβλημα αρχής όντως υφίσταται και δεν θα ήταν, κατά τη γνώμη μου, λογικό να γίνει δεκτή μια ερμηνεία των σχετικών διατάξεων η οποία, αποκλείοντας από το ευεργέτημα του δικαιώματος διαμονής τα μέλη της οικογενείας ενός κοινοτικού υπηκόου ο οποίος επιστρέφει στη χώρα του αφού εργάστηκε σε άλλο κράτος μέλος, θα συνεπαγόταν, αφενός, αδικαιολόγητο εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων στο εσωτερικό του εδάφους της Κοινότητας και, αφετέρου, διαφορετική μεταχείριση μεταξύ δύο εργαζομένων οι οποίοι βρίσκονται στην ίδια κατάσταση, και τούτο αποκλειστικώς λόγω της διαφορετικής ιθαγενείας τους.

13. Εξάλλου, θα ήθελα, πριν περατώσω τις προτάσεις μου, να απαντήσω σε μερικές παρατηρήσεις και ορισμένες, όχι αδικαιολόγητες, ανησυχίες που εξέφρασε η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, παρεμβαίνουσα στην υπό κρίση υπόθεση.

Πρώτον, η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου υπογραμμίζει ότι η Singh, κατά τον

χρόνο που επέστρεψε είχε ασκήσει τα δικαιώματα που της αναγνωρίζει ο νόμος περί εργασίας αλλοδαπών ως Βρετανίδα υπήκοο και όχι τα δικαιώματα που της παρέχει η κοινοτική νομοθεσία, πράγμα που καταδεικνύεται, κατά την εν λόγω κυβέρνηση, από το γεγονός ότι οι βρετανικές αρχές δεν μπορούσαν να της αρνηθούν την είσοδο και τη διαμονή έστω και για λόγους δημοσίας τάξεως, δημοσίας ασφαλείας ή δημοσίας υγείας, όπως, αντιθέτως, επιτρέπει η οδηγία.

Ωστόσο, η παρατήρηση αυτή, καίτοι ακριβής, δεν μου φαίνεται καιρία, εφόσον τίποτα δεν εμποδίζει τα παρεχόμενα από τη Συνθήκη δικαιώματα να προστίθενται στα δικαιώματα που απονέμονται από την εθνική νομοθεσία στον υπήκοο της οικείας χώρας και να τα συμπληρώνουν.

Στη συνέχεια, καίτοι είναι ακριβές ότι τα δικαιώματα που ένα κράτος μέλος παρέχει στους δικούς του υπηκόους σχετικά με την είσοδο και τη διαμονή είναι, καταρχήν, ευρύτερα απ' ό,τι αυτά που απονέμονται από την κοινοτική νομοθεσία, είναι εξίσου αληθές ότι, σε ορισμένες συγκεκριμένες περιπτώσεις — απόδειξη η υπό κρίση υπόθεση — η κοινοτική νομοθεσία παρέχει στα πρόσωπα που ασκούν το δικαίωμα της ελεύθερης κυκλοφορίας, και ενδεχομένως στους συζύγους τους, δικαιώματα ευρύτερα απ' ό,τι αυτά της εθνικής νομοθεσίας.

14. Δεύτερον, η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου επισημαίνει ότι κάθε κράτος μέλος έχει έννομο συμφέρον να εμποδίζει τους δικούς του υπηκόους καθώς και τους συζύγους τους να προβάλλουν κοινοτικά δικαιώματα προκειμένου να αποφεύγουν την επ' αυτών εφαρμογή των επιβαλλομένων από την εθνική νομοθεσία όρων.

Οι προαναφερθείσες ανησυχίες συνδέονται βεβαίως με μια πραγματική επιταγή και χρήζουν της μεγαλύτερης προσοχής. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο έχει αναγνωρίσει, ιδίως σε σχέση με μια ρύθμιση που αφορούσε την επαγγελματική εκπαίδευση, ότι δεν μπορεί να αγνοηθεί το έννομο συμφέρον ενός κράτους μέλους να εμποδίσει την προσπάθεια ορισμένων από τους υπηκόους του να αποφύγουν την υπαγωγή τους στην εθνική τους νομοθεσία, καταχρώμενοι τών δυνατοτήτων που τους παρέχει η Συνθήκη¹⁶.

Όμως, πρέπει επί του σημείου αυτού να παρατηρήσω ότι η οδηγία 73/148 επιτρέπει στα κράτη μέλη, βάσει του άρθρου της 8, να παρεκκλίνουν από τις διατάξεις της για λόγους δημοσίας τάξεως, δημοσίας ασφαλείας ή δημοσίας υγείας.

Εξάλλου, η νομολογία του Δικαστηρίου, από την οποία προκύπτει ότι, για να μπορεί μια επαγγελματική δραστηριότητα να θεωρηθεί ως τέτοιας φύσεως, πρέπει να ασκείται κατά τρόπο πραγματικό και γνήσιο και όχι να είναι απλώς περιθωριακή ή παρεπόμενη¹⁷, μπορεί να παρΐσχει στις εθνικές αρχές χρήσιμο σημείο αναφοράς προς αποφυγήν των καταχρήσεων.

Όντως, το Δικαστήριο έχει προσφάτως διευκρινίσει ότι, ο εθνικός δικαστής, κατά την εκτίμηση του πραγματικού και γνήσιου χαρακτήρα ορισμένης δραστηριότητας, μπορεί να λάβει υπόψη του τη μη τακτική παροχή και την *περιορισμένη διάρκεια των υπηρεσιών που παρασχέθηκαν* στο πλαίσιο συμβάσεως περιστασιακής εργασίας¹⁸ (η υπογράμμισή δική μου).

16 — Προαναφερθείσα απόφαση της 7ης Φεβρουαρίου 1979, Kloosters, σκέψη 25.

17 — Αποφάσεις της 23ης Μαρτίου 1982, 53/81, Levin (Συλλογή 1982, σ. 1035, σκέψη 17)· της 3ης Ιουνίου 1986, 139/85, Kempf (Συλλογή 1986, σ. 1741, σκέψη 14)· της 21ης Ιουνίου 1988, 197/86, Brown (Συλλογή 1988, σ. 3205, σκέψεις 21 και 23), και της 31ης Μαΐου 1989, 344/87, Bettray (Συλλογή 1989, σ. 1621, σκέψη 20).

18 — Απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 1992, C-357/89, Raulin (Συλλογή 1992, σ. I-1027, σκέψη 14).

Εξάλλου, η δυνατότητα που έχουν οι εθνικές αρχές να μεριμνούν ώστε να αποφεύγονται οι καταχρήσεις επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι, και στην υπό κρίση υπόθεση, το Immigration Appeal Tribunal έκανε δεκτή την προσφυγή υπό τη ρητή επιφύλαξη αποδεδειγμένης καταστρατηγήσεως της εθνικής νομοθεσίας.

15. Τέλος, η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου επισημαίνει ότι, αν γινόταν εν προκειμένω δεκτό ότι μπορεί να εφαρμοστεί η οδηγία 73/148, τούτο θα είχε παράδοξες συνέπειες, εφόσον το δικαίωμα του Singh να διαμένει στο Ηνωμένο Βασίλειο θα εξηρτάτο όχι τόσο από τον σύζυγικό δεσμό όσο από το γεγονός ότι η σύζυγός του εξακολουθεί να ασκεί επαγγελματική δραστηριότητα.

Δεν νομίζω ότι και μια τέτοια θεώρηση εξασθενεί την ανωτέρω αναπτυχθείσα συλλογιστική. Πράγματι, είναι δεδομένο ότι, καταρχήν, ο σύζυγος ενός εγκατεστημένου στην ίδια του τη χώρα προσώπου μπορεί να υπαχθεί στις ευεργετικές διατάξεις της εθνικής

νομοθεσίας η οποία του παρέχει κανονικά, λόγω και μόνο της υπάρξεως του σύζυγικού δεσμού, δικαιώματα ευρύτερα και διαρκέστερα απ' ό,τι αυτά που απονέμει η κοινοτική νομοθεσία. Ωστόσο, όπως έχω αναφέρει, δεν μπορεί να αντιληφθώ για ποιο λόγο, στις σπάνιες περιπτώσεις κατά τις οποίες το κοινοτικό δίκαιο παρέχει δικαιώματα ευρύτερα απ' ό,τι η εθνική νομοθεσία, θα έπρεπε να στερηθεί αυτών των δικαιωμάτων ο σύζυγος κοινοτικού εργαζομένου ο οποίος επιστρέφει στην ίδια του τη χώρα ασκώντας το δικαίωμά του ελεύθερης εγκαταστάσεως εντός του εδάφους της Κοινότητας.

Στη συνέχεια, είναι σαφές ότι, σε περίπτωση που δεν πληροί τις προϋποθέσεις για την εφαρμογή της κοινοτικής νομοθεσίας, ο ενδιαφερόμενος θα αναγκαστεί να εγκαταλείψει τη χώρα αν δεν διαθέτει καμιά άδεια που να του επιτρέπει να διαμείνει βάσει της εθνικής νομοθεσίας στο έδαφος της χώρας αυτής. Ωστόσο, τούτο προκύπτει, όπως είναι φυσικό, από το γεγονός ότι, στη συγκεκριμένη αυτή περίπτωση, τα προβαλλόμενα δικαιώματα ανιχνεύονται αποκλειστικά από την κοινοτική νομοθεσία· επομένως, δεν βλέπω τίποτα το παράλογο ή το παράδοξο σε μια τέτοια κατάσταση.

16. Επομένως, ενόψει των ανωτέρω αναπτυχθέντων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στο υποβληθέν από το High Court of Justice προδικαστικό ερώτημα ως εξής:

«Όταν μια έγγαμη γυναίκα, υπήκοος κράτους μέλους, έχει ασκήσει τα δικαιώματα που της απομένει η Συνθήκη σε άλλο κράτος μέλος όπου και εργάζεται και της οποίας ο σύζυγος διαθέτει, κατ' εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου, δικαίωμα διαμονής σ' αυτό το άλλο κράτος μέλος, εισέρχεται και διαμένει στο κράτος μέλος του οποίου είναι υπήκοος προκειμένου να ασκήσει εντός αυτού εμπορική δραστηριότητα, το κοινοτικό δίκαιο, ειδικότερα δε η οδηγία 73/148/ΕΟΚ, επιτρέπει στον σύζυγό της να εισέλθει και να διαμένει στο κράτος αυτό μέλος μαζί με τη σύζυγό του υπό τις προβλεπόμενες από την εν λόγω οδηγία προϋποθέσεις.»